

פורחי חודש יוני: רתמה קוצנית גדלה בישראל רק בכרמל

כתבה: ערגה אלוני.

תקציר: רתמה קוצנית *Genista fasselata* היא שיח קוצני סבוך המוגבל בתפוצתו לכרמל. לעומת הקידה השעירה, לרתמה ענפים ירוקים בהירים, ופרחיה ופירותיה קטנטנים. שם הסוג בעברית נגזר משמו של הרוחם, שהרתמה קרובה אליו מבחינה סיסטמטית. גדלה בארץ אך ורק בכרמל. בית גידולה המועדף - קרקעות רנדזינה או מחשופי קירטון וחואר שבהם אחוז הגיר הפעיל גבוה.

=====

רתמה קוצנית *Genista fasselata* (קטניות) היא שיח מסועף קוצני נשיר בגובה 1-3 מ', הגדל בכרמל ומשתייך לשבט בקטניות הקרוי Genisteae הכולל עשרות מינים. מרכזה נמצא בספרד באזור הבסקים, משם התפשט לאזורים נוספים באירופה, מערב אסיה ועד לקליפורניה וניוזלנד. לפרחי קבוצת ה- Genisteae פרח אופייני פרפרי בצבע צהוב (למעט הרוחם שפרחיו לבנים ומין אחר הגדל בסירה נבדה בספרד, בעל פרחים כחולים). רוב השיחים קוצניים עם עלים מעטים.

רתמה קוצנית ענפיה זקופים וירוקים ומטמיעים. הקצה של הגבעול מסתיים בקוץ חד, ולאורכו חריצי אורך בהם שקועות הפיוניות. במצב זה הפיונית מוסתרת ובכך מצליח הצמח לווסת את דיות המים מגוף הצמח. באסטרטגיה זו משתמשים צמחים נוספים כמו **רוחם**, **קידה שעירה**, **שרביטן**, **אחירותם** ועוד (קרויים צמחים מטיפוס רותמי).

רתמה קוצנית. מימין: רתמה בלבוב. באמצע: גבעולים, עלים ופרחים. משמאל: מראה הצמח בקיץ. צילמה: ערגה אלוני ©
להגדלה - לחצו על התמונות.

באביב הרתמה מלבלבת. היא מצמחת עלים פשוטים ובחיקם פרחים. העלים פשוטים אורכם 6-8 מ"מ, הנושרים במהרה (לקידה שעירה הדומה מאד לרתמה, עלים תלתניים), ואת תפקיד ההטמעה שעושים עלים, מבצעים הענפים הירוקים. יש עלים שלא מתפתחים והם נראים על הגבעול כקשקשים שחורים. בקיץ הרתמה עומדת בשלכת.

הפרח פרפרני צהוב נישא על עוקץ קצר. ארכו 10-12 מ"מ. הגביע דו שפתי, בן 5 עלים ירוקים- חומים שונים בארכם. שלוש האונות התחתונות של הגביע קצרות, שתי השיניים העליונות ארוכות. 5 אונות הכותרת שעירות זהובות בצדן החיצוני, ושונות בצורתן. המפרש רחב ומעורק. הסירה צרה וארוכה ושני המשוטים קצרים ורחבים. אבקנים 10 חבויים בסירה. השחלה עילית עמוד העלי מוארך קשתי. האבקנים מבשילים לפני הצלקת וכך נמנעת האבקה עצמית. חרקים נמשכים לפרחים למרות היותם חסרי צוף, אך הם עשירים באבקה. כאשר דבורה נוחתת על הסירה היא יוצרת עליה לחץ, המסיט אותה מטה. האבקנים הכלואים בסירה משתחררים בבת אחת כלפי מעלה ומשחררים גרגירי אבקה ("שיטת ההתפוצצות"). חלק מגרגירי האבקה נדבק לגוף הדבורה ואותם היא מעבירה לפרחים המבוקרים הבאים. כך מתקיימת האבקת המין באמצעות החרקים. הרתמה פורחת בחודשי מאי - יוני.

רתמה קוצנית. מימין: ענפים בפריחה. באמצע: הפרי, תרמיל קצר. משמאל: רתמת הלבנון במדרונות החרמון. צילמה: ערגה אלוני ©
להגדלה - לחצו על התמונות.

הפרי המתפתח הוא תרמיל קצר אורכו 1 ס"מ, המכיל שני זרעים ובקצהו מקור קצר מחודד ונוקשה. הוא נפתח בשתי קשוות ומפזר את הזרעים. רתמה קוצנית מתרבה מזרעים. היא מתפשטת ויוצרת סבך צפוף ודוקרני שלא מאפשר לבקר להיכנס לרעות ובכך להקטין את כיסוי הצומח היבש כדי למנוע שריפות. הכרמל מהווה גבול תפוצתו הדרומי העולמי של הרתמה.

רתמה קוצנית גדלה בארץ רק בכרמל ובסביבתו הקרובה, בחברת **אורן ירושלים** ו**פרע קטן עלים**. חברה זו מתפתחת על סלע קירטון מהקנומן התיכון, שהתבלה לרנדזינה בהירה. **אורן ירושלים** טבעי ולא נטוע, יוצר במקום תצורה של יער פתוח. בין העצים מצויים שיחים מלווים כמו: **רתמה קוצנית, קידה שעירה, מיני לוטם, אלון מצוי, אלת מסטיק, אלה א"י, קטלב, מיני מטפסים** וחד שנתיים.

מין נוסף של רתמה, **רתמת הלבנון**, גדלה בחרמון במורדות ההרים בגובה 1500-2100 מ'.

באירופה מגדלים בתרבות כצמח נוי, מספר מינים של רתמה. היא מומלצת לגידול כצמח גינון בארץ, גדלה בקרקעות דלות ובשמש מלאה. הצמח מסתפק במעט מים, בתוספת השקיה בקיץ פריחתו ממושכת.

ספרות:

ויזל י פולק ג וכהן י 1975 אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל. ספרות פועלים 461 עמ'.

זהרי מ 1978 כל עולם הצמחים. עם עובד.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

פרגמן-ספיר א 2006 צמחים מוגנים בישראל. רשות הטבע והגנים.

שמידע א ולבנה מ 1981 מגדיר לצמחי החרמון. משרד החינוך והתרבות, אגף הנוער, ירושלים.

שמידע א 2005 צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י. הוצאת מפה.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 פורחי חודש יוני: רתמה קוצנית *Genista fasselata*, פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 6.

<https://www.kalanit.org.il/genista-fasselata-6-19>

=====